

ВІДГУК

на дисертацію Солецького Олександра Маркіяновича
«Модифікація емблематичних форм українського фольклорного
та літературного дискурсів»
на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
за спеціальностями 10.01.01 – українська література,
10.01.06 – теорія літератури

Наукова новизна поданої до захисту роботи Олександра Маркіяновича Солецького полягає у всебічному, цілісному й системному представленні механізмів функціонування емблематичних форм в українському фольклорному і літературному дискурсах та вирішенні цілого комплексу питань, недостатньо висвітлених сучасною українською літературознавчою наукою. Застосовуючи інтердисциплінарні підходи, автор окреслює цілком нову епістемологічну перспективу вивчення проблеми у світлі здобутків структурно-семіотичного, міфо-архетипного, когнітивного літературознавства. Емблема, її специфіка, модифікації, механізми смислотворення, зв'язки постають в діахронній оптиці різних літературознавчих дискурсів. Дисертант прагне максимально чітко систематизувати наявні наукові концепції у їх історичному розвитку та розширенні: ієрогліф-емблема-символ-метафора-метонімія-алегорія-гештальт-конструкт-ризома тощо; емблема як зміст і як форма, як жанр і як троп; взаємодія структур емблеми і слова.

Констатуючи універсальну присутність «емблематичних механізмів» у художньому семіозисі різних періодів та наративних форм, О. Солецький наголошує на когнітивній, психологічній та метафізичній зорієнтованості емблематичної образності, функціональності емблематичних конструкцій в українській літературі. Емблематичні механізми він схильний розглядати як «форму пізнання, що має ознаки методу, принципу, способу мисленнєвої акційності, які проявляють та зберігають різні типи онтологічного досвіду» (с. 374).

Дисертаційна робота засвідчує її автора як вдумливого аналітика, що володіє чітким структурно-теоретичним мисленням. Серед наукових здобутків дисертанта слід виділити низку важливих моментів, які суттєво коригують усталені наукові парадигми:

По-перше, досліджуючи явище художньої емблематики як комплексне структуроване поняття, О. Солецький продемонстрував глибоке і кваліфіковане прочитання праць своїх попередників, вперше так детально відстеживши основні філософські, герменевтичні, естетичні концепти досліджуваного явища, сформувавши чітку й аргументовану власну позицію щодо розвитку його понятійно-категоріального апарату.

По-друге, науково цінною у роботі постає актуалізація основних тез праці М. Костомарова «Слов'янська міфологія» (підрозділ 3.3), які, як помітив автор дисертації, у пізніших наукових контекстах дублюються як відкриття (с. 108). Аналізуючи описану вченим специфіку міфологічного та магічного семіозису, структурних та ідеологічних форм обрядовості, О. Солецький акцентує на науково відрефлексованій ним символічній метамові магічних формул, які простежуються у різних видах емблематичних конфігурацій, зокрема, інваріантній емблематичній редукції як переконливому свідченні архаїчної логіки міфу.

По-третє, важливу і перспективну частину роботи становить запропонована в річищі досліджень Н. Зборовської постановка та часткова реалізація застосування розробленої нею методології психоаналітичної інтерпретації щодо більш ранніх періодів розвитку української літератури, зокрема, доби українського Середньовіччя та Бароко. Здійснюючи «концептуальне психоаналітичне прочитання» текстів і підкреслюючи вагомість емблематичних механізмів і схем у розпізнаванні низки «архетипних сутностей» цього періоду, автор в означеній епосі вбачає «емоцію світоглядного розриву... зв'язку з первосвітом» (с. 183), підставу для констатації «слідів депресивної травми» (с. 183), що виникла під впливом ментальної переорієнтації (с. 182). Саме у такій площині він доводить тезу про «вагомість емблематичного проектування» (с. 191), пояснює продуктивність

функціонування іконічно- конвенційних парадигм прагненням давніх авторів до пояснень «часто не окреслених вербально, а резонованих лише емоційно відчуттів», які налаштовували їх «до створення особливих структур, де активно взаємодіють візуальні та абстрактні смислові констеляти» (с. 194).

По-четверте, використання новітніх здобутків у галузі когнітивного та структурно-семіотичного літературознавства дозволило О. Солецькому здійснити новаторське прочитання явищ емблематизму у творчості Г. Сковороди. Розглядаючи її у контексті тогочасних європейських емблематичних збірок, він переконливо демонструє форми індивідуально-авторських контекстуальних перепрочитань, виокремлюючи ознаки «нових семантизацій» (с. 238), аналізуючи приклади оригінальної авторської «емблематичної редукції» (с. 294). Це привело дослідника до переконливого висновку про те, що емблематичні структури творів Сковороди «демонструють перехід класичної емблеми у формат внутрішнього текстуального «механізму» (с. 248). На сторінках 196-197 тексту дисертації О. Солецький наводить переконливі приклади використання Сковородою наявних у тогочасній європейській культурі «міфотопосів, образів та їх підтекстів для обґрунтування власних концепцій» (с. 196), констатує наявність «схожої методологічної структурології» та однотипної символічної термінології типу: «пізнання себе», «чаша», «глибокі води» тощо (с. 197).

Професійно здійснений структурно-семантичний аналіз внутрішньої емблематики творів Сковороди дозволив автору виділити і проаналізувати у його текстах певні «сконденсовані візуально вербальні смислоутворення», матеріалізовані у слові «семіотичні згустки»: Біблія, Емблема-Біблія-елліни, графіка та правопис Сковороди, Платон-емблема-Сковорода, сонце, вода (с.с. 249-273), наявність яких, на його думку, засвідчує «емблематичний світоглядно-стильовий тип» (с. 255) барокового мислення письменника. Олександр Солецький прискіпливо відстежує і у світлі основної проблематики свого дослідження суттєво доповнює наукові твердження своїх попередників,

наголошуючи на вагомості емблематичного структурування в поетиці бароко (с. 216).

По-п'яте, як цінну і науково перспективну слід розглядати розбудовану автором типологію «видових репрезентацій» емблематичної образності у творах українських письменників ХІХ-ХХІ-го століть – від Тараса Шевченка до Юрка Іздрика, поширену також на емблематичну специфіку розбудови культурних кодів і парадигм «сакралізованих» постатей української літератури – Шевченка («Кобзар») та Франка («Каменярь»), хоча розгляд подібного питання дещо випадає із задекларованого напрямку дослідження.

Розглядаючи представлене художнім письменством розмаїття емблематичних моделювань, О. Солецький актуалізує поняття «емблематичної форми», «емблематичної конструкції», «емблематичної рефлексії», констатує домінування «емблематичних стратегій» у процесах текстотворення.

На думку дисертанта, романтична та реалістична традиції в українській літературі більш зосереджені на національних знакових контекстах і виробляють більш близькі для масового читача іконічно-конвенційні парадигми (с. 299), що яскраво продемонстровано на прикладах творчості Т. Шевченка (роль архаїчних емблематичних форм і мотивів у організації універсально-архетипних значень його поезії, наявність емблематичної матриці у баладі «Тополя» (с. 312), «барокової іконічної естетики» у сатиричній поемі «Сон» (с.с. 316-317); В. Стефаніка («оригінальний прорив до створення індивідуального варіанту іконічно-вербальної смислоформи» (с.с. 333-334), ефект кінокадру (с. 339), емблематичні моделювання образу хреста); Леся Мартовича (наявність форм «карикатурного емблематизму» (с. 355) в їх бурлескно-іронічному буфонодно-гротескному трактуванні, презентація «новітніх емблем доби» у творах «Народна ноша», «Іван Рило») тощо.

Враховуючи синтетичність художнього світосприйняття і мислення залучених до аналізу письменників, автор дисертації окреслює цілу семантичну палітру притаманних для їх творчості різноманітних емблематичних конструкцій, аргументуючи їх естетичну вагомість, доцільність, акцентуючи на

своєрідності рецепції таких текстів, що постають схожими «на емблематизований ребус, який розкодовує читач» (с. 319).

Стосовно постмодерних модифікацій емблематичності (підрозділ 6.5), автор прагне актуалізувати «сміслову емблематичність» (с. 355), зафіксувати «нові окреслення гібридної візуальності» (с. 361), позначаючи їх як «емблематичну репрезентативність», і у випадку для прикладу проаналізованого роману Ю. Іздрика «Воццек» конкретизує нову «фрактальну» оптичну зосередженість» (с. 367). Розцінюючи нові механізми «іконічно-конвенційної виразовості» (с. 360) роману Іздрика як емблематичні, дослідник виділяє характерні для його творчості композиційні структури «ризому» і «лабіринту» та приходить до висновку, що письменник для реалізації свого задуму «потребує гібридного візуально-вербального комплексу, своєрідно відібраних матеріалізованих оптичних констант» (с. 361), які дозволяють йому за допомогою вербальних абстракцій розгортати свої художні узагальнення. На увагу і подальшу наукову конкретизацію заслуговують також думки Олександра Солецького щодо «конструктивної актуальності» емблематичних механізмів в увиразненні багатозначного постмодерного поняття симулякру як явища «нової оптичної аксіології», що специфічно увиразнює «нові комбінації смислових подібностей за старими схемами» (с. 360).

Деякі положення дисертації носять дискусійний характер і потребують пояснення під час захисту:

По-перше, зауваження викликає підрозділ «4.4.2. Давня українська література: в та поза контекстом національної психоісторії». Цілком зрозумілим видається прагнення автора окреслити нову й перспективну тему психоаналітичної інтерпретації давньої української літератури у площині її «візуально-вербальної репрезентативності, іконічно-конвенційної зумовленості» (с. 203) природи художньої образності. Однак цей найбільший сегмент українського літературного процесу має свою періодизацію з притаманними для кожного періоду різко відмінними особливостями. Скажімо, травматизовані психоісторії письменства киеворуського, барокового періодів чи періоду Відродження кінця XVI ст. постають на тлі різних історико-

культурних підґрунть. Тож сумбурний виклад суб'єктивного авторського бачення такого великого масиву на 17-и сторінках тексту постає здебільшого як декларативний, що не додає серйозних аргументів для присутнього вивчення проблеми. Загалом, прикметною рисою четвертого розділу дисертації «Від міфології до психоаналізу. Емблематичні механізми і теорії З. Фрейда К.-Г. Юнга М. Кляйн, Н. Зборовської», до якого входить фрагмент про давню літературу, є дещо надмірне захоплення працями З. Фрейда та К.-Г. Юнга, зокрема, щодо відстежування в їх дослідженнях прикладів використання емблематичних схем (як методу сканування людської свідомості та психоповедінкових типів у Фрейда чи схематизації К.-Г. Юнгом поведінкових стереотипів людей різних епох засобом спостережень над опосередкованими іконічними сенсовираженнями). Хоча, можливо, саме таке прискіпливе читання дозволило автору переконливо аргументувати висновок про те, що за «структурою та формою такі впорядкування схожі до способів організації смислових представлень в емблематичних збірках 14-18 ст.».

По-друге, наголошуючи на вагомості поетики і риторики емблематизму у творчості Василя Стефаника, автор цілком правомірно помічає схильність письменника до візуалізації внутрішнього почуттєвого світу героя шляхом зображення символічно містких деталей. Шкода, що поза його увагою залишилося дослідження І. О. Денисюка «Розвиток української малої прози XIX - поч. XX ст.» (К. : Вища школа, 1981), у якому автор вперше зосередився на такій особливості Стефаникового мислення, зазначивши, що «мистецькі постаті новел Стефаника вражають великою сугестивною силою не тільки своєї «філософії землі», й певними візуальними скульптурними чи малярськими ефектами» (с. 160), що «художнім відкриттям Стефаника було його монументальне мислення у формі мініатюри» (с. 158).

По-третє, вивчаючи питання про функціонування ритуально-магічного семіозису (підрозділ 3.4), варто було б залучити і дослідження відомого спеціаліста в даній галузі Олега Павлова «Вербальна магія українців», «Українська народна магія. Поетика. Психологія». Загалом, питання про співвідношення фольклорного і міфологічного начал у дисертації, хоча це ніби

й не стосується основного об'єкту дослідження, постає досить невиразно, навіть у співвідношенні, скажімо, назви та змісту третього розділу «Емблематичні форми фольклору», де в основному аналізується міфологічний дискурс.

По-четверте, актуалізуючи «емблематичний фокус» рецепції постаті Івана Франка (підрозділ 6.2) й зосереджуючись на особливостях його «рецептивного портретування» (літературознавці Т. Гундорова, Т. Салига, скульптор С. Литвиненко) автор ніяк не відрефлексував з приводу досить відомої і дискусійної статті Григорія Грабовича «Кобзар. Каменяр. Дочка Прометея», опублікованої часописом «Критика» ще 1999 року. Можливо, у загальній площині роботи варто було б зупинитися і на творах самого Франка, зокрема його притчах, скажімо, «Притчі про життя».

На стор. 75 відомий психолог Лев Виготський чомусь названий Леонідом.

В цілому висловлені зауваження не можуть вплинути на високу оцінку фахового рівня представленої до захисту дисертації Олександра Солецького, що є цілком оригінальною науковою роботою. Дослідження задає нові вектори у подальших пошуках і систематизації розмаїття емблематичних представлень у творах українських письменників. Монографічне дослідження, наукові публікації автора написані на належному професійному рівні. Автореферат достатньо повно відтворює викладені в дисертації результати дослідження.

Робота Олександра Маркіяновича Солецького є самостійною, належно апробованою у доповідях на 15-и міжнародних та всеукраїнських конференціях (у т.ч. 2-х закордонних – Угорщина, Чехія). Із 29-и опублікованих автором наукових статей 21 – у фахових виданнях МОН України, 4 – у закордонних.

За обсягом виконаної роботи, актуальністю теми, реалізацією завдань дослідження, новизною отриманих результатів дисертація Олександра Маркіяновича Солецького цілком відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 2016 року, № 567), а її автор заслуговує на присудження

